

Митрополити, єпископи, ігумени великих монастирів, священники брали активну участь у державному житті руських князівств, ставали посередниками й послами у дипломатичних справах.

«Церква Київської Русі мала такий великий вплив, що багато політичних питань було вирішено завдяки цьому. Вона брала участь в управлінні державою. За великого князя Володимира з'являється церковне судочинство. Церква регулює шлюбно-сімейні відносини, переслідує і карає за злочини проти церкви та релігії, за інші незначні злочини. Уступивши церковній адміністрації цілий ряд, здавалося б, суто адміністративних функцій, князі зберегли за собою значні права участі у справах церкви. Таким, зокрема, було право великого київського князя на призначення єпископів, яке він розділяв з митрополитом» [6].

Наголосимо ще раз: така «симфонія», для визначення якої буде точнішим термін «цезарепапізм», у світосприйманні середньовічної людини, далекої від демократичних ідей, – це само собою зрозумілий порядок речей. Середньовічне суспільство, що, незважаючи на численні клятви, урочисті обіцянки, документальні фіксації обов'язків тощо, було – і в нас, і в усій Європі – соціумом назагал малодисциплінованим, потребувало «цементуючої основи». І нею, що до пори до часу утримувала державну єдність, була саме Церква як структура, яка безнастанно вимагала від кожного вірного «віддати кесарю кесарево».

Висновки і перспективи досліджень. Отже, Православна церква у Київській Русі стала потужним чинником етнічної консолідації русинів та основою державного буття як на слов'янських, так і слов'янізованих землях.

Надалі необхідно більше уваги приділити вивченню тих моментів співпраці держави і Церкви давньоруських часів, котрі зберегли значення і в демократичну епоху державного буття Русі-України.

Джерела та література

1. Християнська традиція Київської Русі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Волин. православ. богослов. акад. УПЦ КП. 19.05. 2015. Луцьк, 2015.
2. Державотворення і помісність Церкви: історичні процеси та сучасні реалії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Волин. православ. богослов. акад. УПЦ КП. 18.05. 2017. Луцьк, 2017.
3. Волин. благовісник. 2014. № 2; 2015. № 3; 2016. № 4; 2017. № 5; 2018. № 6.
4. Літопис руський / пер. Л. Махновця. Київ: Дніпро, 1989.
5. Огієнко І. І. Українська церква: нариси з історії Української православної церкви. У 2 т. Тт. 1 і 2. Київ: Україна, 1993.
6. Місце і роль церкви в політичній системі Русі-України. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/ictoriua-prava/514-istoriya/11591-2010-12-07-23-58-28.html>

УДК 94(477)

Іван Зуляк

Особливості відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період

У статті проаналізовано особливості відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період. Наголошено на тому, що метою відзначення ювілею «Просвіти» була активізація освітньої праці товариства з залученням якомога більшої кількості членів. Власне проведення святкувань у міжвоєнний період вимагало значних зусиль, коштів, тому для його відзначення створювалися ювілейні комітети, об'єднано зусилля не лише «Просвіти», але й інших українських інституцій, що сприяло не тільки координації дій, але й виробленню спільного плану святкування ювілею, який носив всенародний характер.

Ключові слова: «Просвіта», Західна Україна, ювілей, міжвоєнний період, українські інституції.

Zuliak I. S. Features of the celebration of the 70th anniversary “Prosvita” in Western Ukraine in the interwar period.

The article deals with features of the celebration of the 70th anniversary «Prosvita» in Western Ukraine in the interwar period. The purpose of celebration of the anniversary of «Prosvita» was to increase the educational work of the company with the involvement of as many members as possible. Holding celebrations in the interwar period required a lot of effort, money, so for its celebration the jubilee committees were created, the efforts of other Ukrainian institutions were united, this contributed to the coordination of actions, the development of a joint celebration plan anniversary, which was a nationwide nature.

Key words: «Prosvita», Western Ukraine, jubilees, interwar period, Ukrainian institutions.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що окреслена тематика є надзвичайно важливою для вивчення і аналізу функціонування «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період, зважаючи як на національне визнання інституції, так і 150-ти річний ювілей.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає у тому, що автором статті чи не вперше зроблено спробу дослідити особливості відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період.

Об'єкт дослідження – товариство «Просвіта» в окреслених хронологічних рамках.

Предмет дослідження – особливості відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період.

Мета дослідження – проаналізувати особливості відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період.

Основні завдання дослідження: окреслити мету відзначення 70-ти річного ювілею «Просвіти» в Західній Україні в міжвоєнний період; висвітлити організаційну і фінансову складову заходу; дослідити координацію дій українських інституцій у відзначенні ювілейної дати; оцінити роль і місце товариства в популяризації самобутньої національної історії та культури.

Автор намагався охопити широке репрезентативне коло історіографічних праць, безпосередньо пов'язаних із проблемою дослідження, так і дотичних до неї. Передусім варто окреслити певні особливості публікацій, спільним для яких є науково-популярний і пропагандистсько-агітаційний характер, відсутність глибокого аналізу й аргументації тверджень, оцінки подій і явищ. По-перше, видання, приурочені 70-ти річчю діяльності товариства, були опубліковані безпосередніми просвітніми діячами у період функціонування «Просвіти», відповідно їхні автори, виходячи з приналежності до товариства і ювілейного характеру видань, не змогли, об'єктивно й ідеологічно незаангажовано, оцінити працю інституції. По-друге, публікації, які після 1939 р. з'явилися в еміграції, зазвичай, не ґрунтувалися на архівних матеріалах й документах, що зберігалися у державних архівах УРСР, в силу об'єктивних причин були недоступними для науковців, тому базувалися в основному на спогадах й мемуарах колишніх діячів товариства. По-третє, статті сучасних дослідників діяльності «Просвіти» носять краєзнавчо-регіональний характер, пов'язаний з функціонуванням осередку в певній місцевості, повною мірою не відображають досліджуваної автором проблематики.

Публікації, приурочені сімдесятирічному ювілеєві товариства в основному окреслювали його значення для українського громадянства, у зв'язку з чим Головний відділ проголошував 1938 рік – роком «Просвіти» й гідного відзначення ювілейної дати [1, с. 337]. Визначаючи мету ювілею, С. Перський закликав використати святкування для ударної освітньої праці, жертвності й допомоги товариству [2, с. 15]. З приводу заснування товариства, автор вказував, що завдяки всебічній, загальнонаціональній і безпартійній діяльності інституції поступ української нації свідчить про зростання національної свідомості українства [2, с. 12].

Інші статті, що безпосередньо стосувалися ювілею, носили практично-прикладний характер й подавали матеріали щодо проведення ювілейних святкувань [1, с. 337; 3, с. 195–232], організації комітету [4, с. 4–5], матеріальної допомоги української кооперації «Просвіти» [5, с. 2–3], закликів до активної праці читалень у ювілейному році [6, арк. 1; 7, с. 1; 8, с. 1], текстів програм підготовки й проведення дня українки-громадянки [9, с. 53–55] й української молоді [10, с. 8–9], збору коштів на нитку для прапора товариства [11, с. 3], внеску Жовківщини у поступ інституції [12, с. 7] тощо.

А. Качор вказував, що польська влада заборонила не лише проведення 70-ти річного ювілею «Просвіти», але й саму підготовку до нього [13, с. 25]. О. Гринів писав про урочисте відзначення 70-річчя заснування товариства 22 травня 1938 р. [14, с. 53]. Дійсно, 10 травня 1938 р. Головний відділ повідомив філії і читальні, що воєводський уряд у Львові 22 квітня 1938 р. видав розпорядження до ч. БН.58/а-12/38 провести ювілейне свято «Просвіти» лише за умови, що участь у ньому зможуть прийняти тільки представники – по одному від філій і читалень з чотирьох воєводств (Краківського, Львівського, Тернопільського, Станіславівського) і делегації центральних управ українських установ. Не дозволив святковий хід вулицями Львова, участі у святі хорів, оркестрів й проведення Конгресу української культури [15, арк. 41]. 22 травня 1938 р. у кафедральному соборі св. Юра у Львові мало відбутися посвячення прапора «Просвіти» митрополитом А. Шептицьким у присутності лише представників центральних українських товариств, установ і інституцій [15, арк. 42].

Зважаючи на рішення воєводства, «Просвіта» припинила підготовку масового прибуття членів товариства до Львова на 22 травня 1938 р. натомість закликала філії і читальні перенести заплановані

святкування на місцевий рівень згідно із наміченою програмою, що обговорювалася на окружних повітових нарадах філій і читалень, де наголошувалося власне й на тому, що влада не проводить жодних обмежень [16, арк. 22]. 23–24 вересня 1938 р. у Львові проходив з'їзд голів філій і інструкторів з питань обговорення внутрішньо-організаційних справ, що стосувалися обов'язків і завдань освітніх працівників, проведення ювілейних свят, перетворення філій у самоокупні повітові осередки [17, арк. 67].

Твердження А. Качора не є аргументованими щодо заборони підготовки до проведення святкувань, польська влада заборонила масове проведення ювілейних святкувань у Львові, однак письмового рішення про заборону підготовки до нього з боку поліції, Львівського магістрату чи воєводської влади, Головний виділ не отримувал, й такого розпорядження не існувало.

Певний внесок у дослідження задекларованої проблематики вніс і автор цієї статті [18; 19, с. 287–292; 20, с. 119–121; 21, с. 133–141; 22, с. 52–58.] та інших працях.

Надзвичайно важливе значення для «Просвіти» у міжвоєнний період мало відзначення 70-річного ювілею її діяльності у 1938 р. Вперше питання святкування ювілею ухвалено на засіданні Головного виділу від 31 березня 1937 р. [23, с. 48]. Зважаючи на загальнонаціональне значення ювілею, до святкування залучено Костя Левицького, Михайла Цегельського, Антона Горбачевського, Ісидора Громницького, які на засіданні від 6 квітня 1937 р. схвалили відзначення 70-річного ювілею, задекларували проведення спільної наради представників усіх українських товариств [23, с. 48]. Делегація у складі Костя Левицького, Антона Горбачевського та Івана Брика мала аудієнцію у митрополита Андрея Шептицького, який схвалив почин «Просвіти», благословивши його [23, с. 48].

На спільній нараді представників усіх українських установ, товариств та чільних найстаріших діячів-сеньйорів у Львові від 22 квітня 1937 р. проголошено 1938 рік ювілейним роком матірної «Просвіти» [16, арк. 3]. До участі у її проведенні запрошено п'ять почесних членів інституції, сімдесят представників від п'ятдесяти п'яти установ, одинадцять журналістів. Чотирнадцять службовців товариства утворили ширший ювілейний комітет, вибравши президію, почесний комітет, до складу якого увійшли Дмитро Антонович, Августин Волошин, Антін Горбачевський, Ісидор Громницький, Ольга Кобилянська, Кость Левицький, Олександр Лотоцький, Степан Смаль-Стоцький, Михайло Цегельський, робочий комітет на чолі з головою Зеновієм Пеленським і конгресовий, який очолив Омелян Терлецький [23, с. 48–49].

У виданому маніфесті «До Українського Народу, Його Синів і Дочок на рідній і нерідній землі сущих» закликалося святкувати 70-річчя «Просвіти» [964, с. 49]. Зокрема, у ньому наголошувалося на тому, що визнаючи «... себе духовними дітьми «Просвіти», рішаємо врочисто і достойно відсвяткувати 70-ліття існування і праці Дорогої Матері, та проголошуємо ЮВІЛЕЙ «ПРОСВІТИ» ТОРЖЕСТВОМ УСЬОГО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ...» [24, с. 105–106, 25, арк. 1]. «Вшановуючи ювілей «Просвіти», дамо доказ, що високо цінимо освіту, основну передумову національного розвитку» [26, арк. 14]. Фактично ювілейний рік розпочався 8 грудня 1937 р., про що сповіщав другий маніфест «Просвіти» [23, с. 49]. Часопис «Життя і знання» з приводу сімдесятиліття товариства зазначав, що українське громадянство проголосило 1938 р. роком «Просвіти», тому потрібно зібрати усі сили, щоб гідно відсвяткувати ювілей [1, с. 337].

Визначаючи його мету, С. Перський вказував на тому, щоб «... використати 70-літню річницю існування Товариства до ударної освітньої праці в краю, загріти своїх членів до дальшої жертвенної діяльності у рамках традиційної «Просвіти»...» [2, с. 16]. Позаяк роль і значення товариства були не лише очевидним фактом, але й важливою складовою і вагомим чинником національно-культурного розвитку, ідейною основою культурно-освітнього руху у Західній Україні. Незважаючи на активний еволюційний процес політизації суспільного життя у 30-х рр. ХХ ст., товариство зуміло зберегти статус освітньої інституції, втілюючи на практиці ідеї просвітнього характеру, які ґрунтувалися на таких ідеологічних засадах, коли «... зброєю «Просвіти» була рідна книга, рідна бібліотека. ... при її допомозі вирощувала «Просвіта» провідників із-поміж селянства та інтелігенції, це рідна книга, постійно держана в руках українських людей, створювала пригожий настрій до тієї великої національно-виховної, просвітянської роботи...» [27, с. 5].

На нашу думку, підготовка до проведення ювілейних святкувань, розпочалася ще у 1934 р., коли Головний виділ прийняв рішення про те, щоб до 8 грудня 1938 р. членами товариства стало 700 тис. осіб [15, арк. 1], з яких кожен сплатить внесок у розмірі 1 злотого (далі – зл.), за що отримає спеціальну кольорову грамоту, яку в 1938 р. обміняє на ювілейну металеву відзнаку. Ювілейних грамот випущено 25 тис. шт., вартість чотирьох накладів складала 3362,34 зл. [16, арк. 32]. Хоча у бюлетені робочого

комітету 70-річчя «Просвіти» зазначено, що вперше питання святкування ювілею розглядалося на засіданні зазначеного комітету від 31 березня 1937 р. З цього питання доповідав депутат З. Пеленський, зазначивши, що «... 70-ліття «Просвіти» має всенациональне значення і тому почин святкування її ювілей має вийти від громадянства» [28, с. 4–5].

Зважаючи на важливість святкування 70-річчя для української суспільності, Головний виділ звернувся до редакцій часописів з пропозицією проведення спільної конференції щодо обговорення питань майбутнього ювілею [29, арк. 37]. 1 березня 1935 р. на зібранні духовенства Львівського і Бібрського повітів, яке відбувалося у приміщенні філії «Просвіти» ім. М. Шашкевича у Львові, голова філії Семен Магальяс у своєму виступі, окрім інших питань, основну увагу зосередив на проведенні 70-річного ювілею товариства, у якому філії й читальні мали виступити організовано. Зібрання свого роду було свідченням того, що духовенство підтримує почин товариства у святкуванні ювілею. На зборах делегатів читалень, які проходили 6 травня 1938 р., закликано духовенство Львівського повіту взяти якнайширшу участь у святі «Просвіти» [30, арк. 12].

У вересні 1935 р. Головний виділ звернувся до греко-католицького єпископського ординариту у Філадельфії і Вінніпезі, ігуменату монастиря чину св. Василя Великого у Едмонтоні, Монтеді (Канада) і Прудентополісі (Бразилія) з причини святкування 70-ти річного ювілею й посвяченням прапора, оскільки товариство до 1938 р. планувало збільшити кількість членів до 1 млн осіб [31, арк. 10], тому просило підтримати «... заклики до підчиненого вам духовенства й вірних поширити цю ідею, здійснити клич масового членства» [31, арк. 11]. Оскільки масове членство «... наша загально національна конечність уже нинішньої днини. Тому ми вже розпочали в краю акцію. До помочі в ній стануть усі ідейні українці!» [32, с. 1]. Зважаючи на масовість членства та економічну кризу, членський внесок знижено з 2 доларів (далі – дол.) до 1 дол., однак такий член не отримував книжок, а лише той, хто сплатив 2 дол. [31, арк. 11].

У деяких громадах святкування 70-річчя ювілею товариства пов'язували із 950-річчям хрещення Русі, тому місячник «Просвіта» (ч. 10–12 1938 р. – примітка автора) повністю присвячувався матеріалам ювілейних святкувань [33, с. 195–232]. Газета «Народна справа» подавала інформацію, у якій наголошувала на тому, що Папа Римський Пій XII у листі висловив подяку секретареві конгрегації Східної Церкви за те, що як українська, так і російська колегія ухвалили спільно відсвяткувати 950-річчя хрещення України. Він зокрема, писав, що частина «... тих народів, які покликаються на походження від св. Володимира і на всю давню славу, терпить важкі переслідування, навіть кроваві, та заражена на нелюдську пропаганду проти Божого імені» [34, с. 1].

У Турці відбулося спільне святкування двох ювілеїв у присутності тридцяти священників, голови філії священика Г. Лакоти й голови «Просвіти» І. Брика за участю 20 тис. осіб з архієрейською відправою й масовим походом громадян на річку Яблінку, де відбувалося водосвяття. У виступі І. Брик наголошував на тому, що «... наше найбільше лихо, наш найнебезпечніший внутрішній ворог. І як довго він між нами, так довго утруднений перед нами шлях національного розвитку та якогонебудь поступу» [35, с. 88; 36, с. 7; 37, с. 2–3]. Однак не усі громади об'єднували два свята у одне спільне святкування. Так, у Березові святкували лише 950-річчя хрещення Русі, а ювілею з нагоди 70-річчя «Просвіти» не відзначали [38, с. 419–422].

Влада дозволяла збір коштів на користь «Просвіти» згідно з артикулом 2 від 15 березня 1933 р. про громадські зборки (Dz. U. R. P. Nr. 22. roz. 162) і розпорядження міністерства внутрішніх справ від 14 липня 1934 р. (Dz. U. R. P. Nr. 69 roz. 638 – примітка автора) у м. Львові і воєводстві, в тому числі у повітах Березів, Кольбушово, Кросно, Ніско, Переворськ, Ряшів, Сянік, Лісько, Тарнобжег [15, арк. 42]. Однак жертводавці мали змогу отримати їх лише у кінці січня 1939 р., після того як філії надсилали до Головного виділу дані щодо зібраних коштів у своїй місцевості [15, арк. 67].

Масовість ударної кампанії товариства для залучення якомога більшого числа членів зумовлювалася тим чинником, що «Просвіта» провела цілеспрямовану й активну підготовчу роботу, видавши 3 тис. інструкцій для повітових, міських «мужів довір'я» й окремих читалень і 10 тис. інструкцій для сільських «мужів довір'я», 11 тис. закликів-рефератів для перепису членів [15, арк. 3]. Члени читалень зобов'язували сприяти «мужам довір'я» у виконанні покладених на них обов'язків [15, арк. 6]. Ювілейний комітет у жовтні 1937 р. звернувся до «мужів довір'я», що не усі з них свідомо виконують завдання приєднання членів до товариства [15, арк. 45]. У «Пропам'ятній книзі» мали бути вписані лише ті члени, які сплатили внески за 1937–1938 рр. [1329, арк. 66]. Як передбачалося, запис у «Пропам'ятну книгу» мав скласти суму в розмірі 30 тис. зл. [16, арк. 84]. До «Пропам'ятної книги» вписали свої побажання представники духовної академії, духовної семінарії, НТШ, «Рідної школи»,

РСУК, «Дністра», «Міщанського братства», «Маслосоюзу», Генерального інституту католицької «Акції», «Зорі», «Сили» та «Воли» [16, арк. 26].

14 квітня 1938 р. українські товариства Львова, які представляли О. Луцький, М. Капуста, Ю. Шепарович, М. Творидло, М. Мартюк, С. Кузик, Ю. Павликовський, М. Лазорко, А. Палій, А. Мудрик, ухвалили рішення про матеріальну підтримку «Просвіти» з нагоди ювілею [1336, с. 2–3]. Ревізійний союз українських кооператив (далі – РСУК) у зв'язку з ювілеєм товариства ухвалив відповідну відозву [28, с. 9].

Питання масового залучення членів було наскільки важливим, що Головний виділ визначив матеріальну винагороду для філій і повітових організаторів. У «Інструкції в справі організації масового членства до Т-ва «Просвіта» для Виділів Філій і повітових організаторів членства» вказувалося, що від суми сплачених членських внесків у розмірі 1 зл. і 2 зл. від фізичних осіб, 15 % отримував організатор, а 5 % філія, від сплачених внесків читальні у сумі 25 зл. – 10 %, кооператив у сумі 12 зл. – 10 %, тобто, організатор 5 % і філія 5 %. За виплачені членські внески від кооператив і інших установ упродовж 1928–1934 рр. – 10 % отримував організатор, а якщо кооперативи платили внесок у розмірі 2 зл. річно – 30 % [15, арк. 13]. Для «мужів довір'я» передбачалися й премії. Наприклад, за приєднаних 25–50 осіб їм безкоштовно надавалися місячні книжечки «Просвіти», видані у 1935 р., за 50–100 осіб – місячні і кварталні книжечки, за 100–150 осіб – місячні і кварталні книжечки і за 10 зл. видання «Української письменності», за 150–200 осіб – місячні і кварталні книжечки, «Життя і знання», від 200 осіб і більше – ще й спеціальна податкова винагорода [15, арк. 16].

Для залучення коштів юридичних і фізичних осіб на проведення ювілейних святкувань, 6 травня 1937 р. Головний виділ звернувся до проханням щодо розміщення реклами у календарі «Просвіти» на 1938 р., де ціла сторінка форматом 24x16 см коштувала 300 зл., ½ сторінки – 160 зл., ¼ сторінки – 90 зл., 1/8 сторінки – 50 зл., 1/16 сторінки – 30 зл. [15, арк. 40]. Директор канцелярії С. Магальяс вказував, що ювілейний календар «Просвіти» на 1938 р. вийшов з друку ще у половині вересня 1937 р. і у Тернопільському воєводстві не мав значного поширення, тому Головний виділ прийняв рішення про те, що 20 % вартості від проданих календарів належать тому, хто його продає, тобто якщо вартість календаря 1,20 грошів (далі – гр.), то продавши його, установа чи фізична особа отримує 2,40 гр. заробітку [15, арк. 24].

Ювілейний комітет звертався до дирекції Центробанку у Львові із прохання про надання позички у сумі 5 тис. зл. На святкування і видання ювілейних відзнак, грамот, нот, книжечок тощо. Гарантією сплати вказаної суми було те, що, починаючи з листопада 1937 р., посередниками позички виступатимуть філії, читальні, «мужі довір'я», які отримані від розпродажі кошти, перерахують Центробанку [1325, арк. 32]. Українські кооперативи ухвалили 5 % «чистого» річного прибутку надати Центробанку на рахунок «Просвіти» [16, арк. 24]. Львівський воєвода З. Царевич згідно з рішенням Л. РВ.27/45/38 дозволив на терені Тернопільського і Станиславівського воєводства провадити семимісячний збір пожертвувань на прапор товариства упродовж 13 травня – кінця грудня 1938 р. (переклад автора з польської автора) [39, арк. 42]. У січні 1939 р. Головний виділ звернувся до філій, щоб вони попередили місцеву владу про результати проведеної акції [15, арк. 67].

Президію почесного ювілейного комітету очолив К. Левицький і А. Горбачевський. До його складу увійшли М. Творидло, Л. Макарушка, С. Кузик, Л. Максимонька, О. Голіян, М. Осінчук, З. Пеленський, П. Петрик [40, арк. 3, 6]. 10 травня 1937 р. ювілейним комітетом видано маніфест-звернення до українського народу [40, арк. 7], усіх українських національних товариств, установ, організацій у США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Югославії, Болгарії, Франції, Німеччині, Чехословаччині та інших країнах Європи. Закликалося усе організоване українство сповнити свій національний обов'язок у відношенні до «Просвіти» – гідно відсвяткувати її 70-ти річний ювілей [41, арк. 1, 3, 12].

Свято з нагоди ювілею «Просвіти» відбулося 12 грудня 1936 р., його організувала Організація державного відродження України, створивши для цього окремих святковий комітет у складі: голови Т. Свистуна, заступника голови М. Ворончака, секретаря С. Ялечка, скарбника А. Колодія. У концерті взяли участь три хори: хор ім. О. Кошиця з Філадельфії, хор «Бандурист» із Трентону, Український козацький хор. Пожертвування на «Просвіту» склала суму в розмірі 228,50 дол., які надсилося до Львова [28, с. 9]. У виданні «Просвѣта» що видавалося в Софії, про 70-річний ювілей товариства зовсім не згадувалося [42].

28 січня 1938 р. Всеукраїнський науковий інститут у Берліні провів свято «Просвіти». Академію відкрив його директор І. Мірчук [5, с. 11–12].

Газета «Діло» від 17 липня 1938 р. (ч. 154 – примітка автора) писала про організацію ювілею «Просвіти» в Канаді. Українське громадянство, очолене кир Василем, єпископом українців-католиків Канади, за почином братства українців-католиків і освітньо-економічного гуртка у Вінніпезі провело чотири конференції усіх українських культурно-освітніх установ міста. Конференції провадили о. В. Кушнір, адвокат Д. Якімищак. Активну участь у конференціях приймали секція братства українців-католиків у Манітобі, економічно-освітній гурток Інституту «Просвіти», читальня товариства, Народний дім, школа ім. М. Шашкевича, Інститут ім. Т. Шевченка, товариство «Кобзар». На останній конференції обрано ювілейний комітет, до складу якого увійшли В. Кушнір, голова, Т. Ферлей, перший заступник голови, Д. Якімищак, другий заступник голови, І. Байдюк, секретар-діловод, А. Загарійчук, рекламний агент, Г. Мудрий, скарбник, А. Господин, касовий писар. Контрольну комісію представляли М. Мелешця, С. Мотало і С. Сірий [43, арк. 31].

Доктора С. Демидчука з Нью-Йорку запрошено до співпраці у виданні ювілейного альманаху про «Просвіту» в США. У листі від 8 березня 1937 р. він висловлював подяку товариству за те, що його запрошено до співучасті у виданні альманаху з нагоди ювілею. Однак, як писав він, що для того, щоб подати розвиток товариства в Америці, потрібно переглянути усі річники «Свободи», на що у нього не вистачило часу. Хоча головною причиною було те, що після того, як його усунули з посади секретаря Народного дому, він втратив можливість заробітку й залишився у достатньо складних умовах, працюючи одночасно з дружиною по шістнадцять годин на добу [44, арк. 1].

70-річний ювілей «Просвіти» благословив почесний член і добродій товариства, митрополит А. Шептицький, зазначивши, що «... В надії Ювілятка й подальше буде ширити освіту в чисто християнському католицькому дусі, уділяю їй зі щирого серця Нашого архієрейського благословення» [45, с. 49]. о. Ю. Дзерович у рефераті «Церква в національному вихованні народу» з нагоди 70-річчя товариства, акцентував на тому, що «Кличем «Просвіти» повинно бути «... все для України, а Україна для Бога»... [44, арк. 353]. Освітній конгрес мав накреслити програму праці і тактику дій товариства на перспективу [15, арк. 16]. У промові С. Магальяс зазначалося, що «Завівся у нас прекрасний звичай, щоби в річницю закладення Товариства «Просвіта» віддати пошану заслугам «Просвіти» і тих людей, що чинно причинилися до здійснення її мети. ...зібралися, щоб віддати пошану Товариству і тим, що упродовж 70 літ перед нами ставали у проводі і несли на своїх плечах велику відповідальність за долю Товариства» [46, арк. 1]. Доречно зауважити, що у зв'язку із ювілеєм, Ю. Шкрумеляк підготував «Казку про велетня».

У звіті з діяльності ділового ювілейного комітету від 16 вересня 1937 р. повідомлялося, що на дев'яти засіданнях обговорено потребу видання трьох масових пісень, трьох немасових, трьох маршів для духових оркестрів та дві в'язанки-пупуррі. За кордон вислано 90 відозв і маніфестів: у Канаду – 43, Америку – 16, Бразилію – 5, Чехословаччину – 14, Болгарію – 1, Австрію – 3, Німеччину – 4, Швейцарію – 1, Францію – 4, Данію – 1, Туреччину – 1, Маньчжурію – 1, Бельгію – 1, 250 листів приватним особам за кордоном [47, арк. 12, 13].

Бажаючи заручитися підтримкою громадськості, почесний ювілейний комітет у особі К. Левицького, М. Цегельського, А. Горбачевського, ділового ювілейного комітету на чолі з З. Пеленським (секретар комітету П. Петрик), Головного віділу «Просвіти» звернувся до керівництва Римо-Католицької Церкви [16, арк. 18] і до владики Римо-Католицької Церкви у США [16, арк. 19], філій «Союзу українок» [15, арк. 35] і запросив на ювілей «Сокола-Батька», «Луг», «Товариство служниць», студентську громаду, духовну академію, «Супругу», «Бесіду», «Зорю», «Силу», «Волю», «Народну організацію», «Міщанське братство», «Суспільний промисел» з проханням підтримати всенародний ювілей товариства [15, арк. 34].

26–27 лютого 1938 р. товариства і гурти Карпатського лещатарського(лижного – примітка автора) клубу (Львів, Ворохта, Гряда), Сокіл (Сокіл-Батько, Сокіл II, III, IV, V – Львів і Сокіл (Глиняни), Стріла (Львів), СК«Рідна школа», «Орли» (Львів), виставили на участь у змаганнях з нагоди ювілею 146 спортсменів [5, с. 9–10]. Карпатський лещатарський клуб влаштував рейд лижників, членів клубу, який тривав 19–20 лютого поточного року, в якому взяли участь 16 лижників на чолі з головою товариства. Траса рейду становила 80 км, всього за 17 год. важкого маршу, до Львова прибули лижники, привізши у срібній чаші землю з Білої гори у Підліссі, яка вважалася символом зв'язку «Просвіти» з Маркіяном Шашкевичем [23, с. 50; 28, с. 12–14].

21 вересня 1938 р. відбулися товариські змагання українських спортивних товариств «Скала» (Мостиська) і «Дністер» (Самбір), приурочені до ювілею «Просвіти». Прибуток з яких призначено на потреби товариства [48, арк. 1]. Також провадилися інші спортивні змагання, зокрема, дводенний

футбольний матч у Львові [23, с. 50]. Головний відділ, президія ділового ювілейного комітету надіслали подяку всім спортсменам, які прийняли участь у змаганнях з нагоди ювілею «Просвіти» [16, арк. 81].

Програма ювілею носила всенародний характер і передбачала організацію народного здвигу в Львові (повітових і сільських здвигів на місцях), посвячення прапора Матері-«Просвіти», проведення Конгресу української культури (відповідного конгресу на місцевому рівні), виставки мистецьких досягнень товариства за 70 років, створення Фонду української національної культури «Просвіти» [16, арк. 10]. Планувалося проведення Дня українки-громадянки [9, с. 53–55], Дня української молоді [10, с. 8–9], програма торжеств на селі [48, с. 3–4]. Філія у Жовкві подала на розгляд районної наради зразок звіту читалень з ювілейних святкувань, що складався із двадцяти п'яти пунктів [15, арк. 53]. Згідно з рішенням ювілейного комітету, 50 % надходжень від сільських ювілейних святкувань залишали для власних потреб читальні, 50 % надсилали до філій, які з цих коштів 25 % передавали Головному відділові [16, арк. 22]. Для потреб осередків «Просвіта» підготувала необхідні матеріали щодо проведення ювілею 1938 р., які стосувалися підготовки і проведення Дня української культури, ювілею тощо.

У протоколі наради духовенства Львівського і Бібркського повітів від 1 березня 1935 р. зазначалося, що філії і читальні «Просвіти», інші українські установи повітів повинні відсвяткувати 70-річний ювілей організовано [30, арк. 1–4]. 6 травня 1938 р. представники читалень Львівського і Бібркського повітів закликали українське духовенство взяти посильну участь у святкуванні ювілею «Просвіти» [30, арк. 12].

22 квітня 1937 р. на засіданні представників українських центральних установ утворено спеціальний комітет з підготовки й проведення у 1938 р. Конгресу української культури [49, арк. 1–2; 50, арк. 1]. 28 квітня 1937 р. на засіданні цього комітету його головою обрано О. Терлецького, заступниками голови Ю. Павликівського, В. Сімовича, секретарями М. Дужого і В. Ковальчука [50, арк. 29–30]. Згідно із протоколом першого засідання конгресового комітету, І. Брик висунув ідею об'єднання 70-річного ювілею з проведенням конгресу [50, арк. 29–30].

До складу президії конгресового комітету входила комісія у складі трьох осіб, а саме: І. Брика, І. Раковського й А. Жука, якій доручили опрацювати конкретний план проведення конгресу, який запропоновано на його наступному засіданні [50, арк. 30]. Діловою президією конгресу була президія конгресового комітету, окрім того, планувалося обрання на конгресі почесної президії [50, арк. 3].

7 травня 1937 р. комісія у присутності голови комітету О. Терлецького подала такий план, який містив чотири основних розділи: завдання й організацію конгресового комітету, завдання і склад конгресу, програму проведення [50, арк. 2].

Завдання й організація конгресового комітету, який був складовою частиною ювілейного комітету «Просвіти», співпрацював з його президією, діловим комітетом й Головним відділом, ґрунтувалися на тому, щоб провести його організацію у рамках 70-річного ювілею товариства, створити постійні й тимчасові комісії для вирішення окремих завдань, налагодити відносини з українськими організаціями і товариствами, приватними особами [50, арк. 1].

Окрім того, його завдання передбачали аналіз досягнень українського народу у сфері духовної і матеріальної культури, особливо стану шкільної й позашкільної освіти, культури і мистецтва, преси, книжкової продукції, фізичного розвитку; виявлення напрямних й практичних заходів для піднесення організованості, культурного рівня й матеріального добробуту українського народу; створення постійного національного органу «Ради Української Культури», який би захищав національні інтереси українського народу у широкому розумінні цього слова, координував діяльність різних національних культурних і суспільних організацій, центральним джерелом інформацій і директив у всіх сферах культурного й суспільного життя українського народу [50, арк. 2].

Для ефективної й продуктивної праці, авторитетності ухвал конгресу, до його складу передбачалося внести національну еліту українського народу із визначних представників науки, літератури, мистецтв у різних сферах культурного, суспільного й економічного життя, зокрема митрополитів і єпископів Греко-Католицької і Православної Церкви, членів Української академії наук, професорів університетів та науково-дослідних установ, представників українських центральних наукових, просвітніх, економічних, добродійних, руханкових і суспільних організацій із західних українських земель і еміграції, депутатів до установчих організацій із західних українських земель, пресу. Комітетом з проведення конгресу підготовлено й надіслано афіші на адреси 33 приватних осіб і установ у зв'язку із проведенням конгресу [50, арк. 45–46]. Членами конгресу вважалися усі члени

ювілейного комітету. Загальна кількість членів конгресу не мала перевищувати від 350 – до 400 осіб [50, арк. 3]. Окрім того, на пленарних засіданнях могли бути запрошені й гості.

Планувалося проведення двох пленарних засідань – при відкритті конгресу і його завершенні. До програми конгресу на першому пленарному засіданні входили такі виступи, як «Правно-політичні відносини на українських землях (під кутом зору можливості культурного і економічного розвитку народу» і «Місце жінки у суспільній праці» [50, арк. 4] діяльність секцій: наукової, шкільної освіти (вищої, середньої і народної школи), позашкільної освіти, економічної, суспільної гігієни, літератури і мистецтва [50, арк. 4–5].

До наукової секції вносилися виступи на теми, що стосувалися розселення українського народу (визначення кордонів української території), еміграції і українських колоній (Зелений Клин, Середній Сибір, Туркестан, Поволжя, Канада й інші), змін у чисельності і національному складі населення українських земель за останні 30 років, нормалізації мови й ухвалення правопису, розвитку і стану науково-дослідних установ (Українська академія наук, НТШ, Український інститут у Варшаві, Український інститут у Берліні, Історично-філологічне товариство у Празі, Соціологічний інститут у Празі, Українська наукова асоціація у Празі та інші), досягнення української науки у різних сферах знань зокрема українознавства і прикладних наук, потреб української науки і НТШ у Львові, наукових з'їздів [50, арк. 4].

Секція шкільної освіти передбачала поділ на підсекції вища, середня і народна школа. До вищої школи належав її розвиток на українських землях і еміграції, справа українського університету в Львові, діяльність студентських організацій, організація і допомога студентській молоді. Середня школа передбачала її стан на українських землях, приватної школи, стану й потреб «Рідної школи», учительських організацій, правого і морального становища учителів, організації і допомога шкільній молоді. До сфери впливу народної школи внесено дошкільне виховання, стан охоплення народною школою дітей шкільного віку, кількість шкіл і дітей у школах, їхні типи, місце українців у народному шкільництві, організації народного учительства, правове і матеріальне становище учителів, українського приватного народного шкільництва, доповнюючи фахових курсів [50, арк. 5].

Секція позашкільної освіти містила освітній стан українського населення на західних землях, організації і форми позашкільної освіти, видавництво книжок і часописів, діяльність бібліотек і читалень, театрів і хорів, народні забави, національні свята та курси, потреби і врегулювання позашкільної освіти [50, арк. 6]. Економічна секція передбачала розгляд соціально-економічних відносин на українських землях, стан народного господарства, господарських асоціації, кооперація, приватна торгівля і промисел [50, арк. 6].

Секція суспільної гігієни основну увагу приділяла здоров'ю населення на українських землях, організації медичної допомоги, лікарських організацій, фізичного виховання народу («Соколи», «Луги», «Каменярі» та інші). Секція літератури і мистецтва містила стан української преси у пореволюційний час, розвиток української літератури, організації українських письменників і журналістів, українське образотворче мистецтво післяреволюційного часу, організації митців, українська музика і спів, музичні виховні установи, співацькі організації [50, арк. 6]. На третьому засіданні конгресового комітету від 30 червня 1937 р. заслуховувався звіт з діяльності секцій і комісій [50, арк. 31–33].

Окремі маніфестаційні імпрези, пов'язані з організацією конгресу, передбачали проведення виставки періодичної преси і книжкової продукції в основному з українознавства, виданої на всіх українських землях і в еміграції, еміграційної преси і книжок «Просвіти» за весь період її діяльності; виставку українського образотворчого мистецтва пореволюційної доби, кооперативного і приватного торгівлі і промислу, театральні вистави, концерти, музику і спів; показові виступи гімнастичних організацій у день проведення конгресу, маніфестаційний хід гімнастичних організацій і делегацій центральних установ та філій «Просвіти» вулицями Львова у день проведення конгресу [50, арк. 6–7]. До практичного втілення накреслених планів залучалися бібліотеки НТШ і «Просвіти», організація митців «Асоціація незалежних українських митців» РСУК і «Союз українських купців», театральні і музичні організації, «Соколи», «Луги», «Каменярі» [50, арк. 7]. Тому 28 вересня 1937 р. відбулося спільне засідання президії конгресового комітету до складу якого входили представники «Сокола-Батька», «Великого Лугу», «Орлів», «Каменярів», також було запрошено С. Гайдучка щодо репрезентації усіх українських спортивно-руханкових організацій на Конгресі української культури 1938 р.

У зверненні до читалень «Просвіти», філія у Калуші зазначала, що ювілейний рік «... має нас оновити, напоїти новим запалом та додати сил до праці і віри в перемогу «Просвіти» над темнотою і несвідомістю...» [8, с. 1]. У зв'язку із проведенням Конгресу української культури, філії «Просвіти» у Снятині, Борщеві, Заліщиках, Мельниці, Городенці перенесли заплановані театральні курси [16, арк. 47–51].

Ювілейний комітет 24 серпня 1937 р. звернувся до філій з ухвалою, що кожна українська установа, кожен українець і українка повинні скласти пожертвування на нитку (звичайну, шовкову, срібну і золоту) для прапора «Просвіти», за що жертводавець отримував пам'ятну грамоту й прапорець розміром 60x40 см з емблемою ювілейного року. Найменший дар для установ становив 15 зл. [16, арк. 10]. 16 листопада 1938 р. ювілейний комітет з проведення 70-річчя звернувся до дирекції Центробанку з проханням покрити 1900 зл., які позичила «Просвіта», на нитку для прапора товариства [51, арк. 50]. До речі, у зв'язку з акцією Головного віділу щодо збору коштів на прапор «Просвіти», інспектори провели у червня 1938 р. сорок одну конференцію (підраховано автором) [52, арк. 50]. У шести місцевостях: Кракові, Лежайську, Ліську, Новому Санчі, Устриках Долишних влада заборонила її проводити [52, арк. 51].

Окрім того, жертводавці, які внесли пожертвування від 5 зл. і вище на нитку для прапора, мали ще отримати ювілейні ілюстрації, яких було випущено два види, великого формату трьох видів – 15 тис. шт., малого формату чотирьох видів – 20 тис. шт. на суму 5202,44 зл. [16, арк. 27]. Плакати у мистецькому оформленні М. Бутовича і Ю. Краківського, присвячені 70-річчю «Просвіти», друкувалися у Львові (Низодрук «Унія») [53, арк. 1].

7 червня 1938 р. ювілейний комітет «Просвіти» запропонував громадськості картини, приурочені 70-річчю товариства. Перша з них представлена С. Гординським, символізувала стилізований прапор «Просвіти», обрамлений з обох боків рослинним орнаментом на тлі будинку товариства і мотивів ювілейної відзнаки. Друга (автор Ю. Краківський) – мистецька персоніфікація «Просвіти» й оформлення пісні «Угору стяг» на тлі Печерської лаври у Києві і собору св. Юра у Львові, яка символізувала єдність українських земель і просвітньої ідеї. Третя (автор М. Бутович) – передавала авторське бачення пісні «Просвіти» армія йде...». Усі картини продавалися лише за готівку по 5 зл. за штуку зі зниженням вартості для філій на 30 %. Чотири менші за форматом картини М. Бутовича присвячувалися боротьбі із неписьменністю. Вартість кожної з них складала 50 гр. з 30 % зниженням вартості для філій [54, арк. 38].

Внаслідок пропагандистсько-агітаційної акції ювілейним комітетом проголошувався своєрідний заклик «Чому я зложу жертву на нитку в прапорі «Просвіти»?», який складався із десяти пунктів. Зокрема, у сьомому пункті зазначалося, що «Чим більше я зложу на нитку в Прапорі «Просвіти», тим краще зможе працювати «Просвіта» для добра всього народу, кожного українця, отже і для добра мого та моїх дітей» [15, арк. 44].

Філія у Надвірній від 13 вересня 1938 р. повідомляла Головний віділ щодо збірки на нитку для прапора [55, арк. 3]. У «Бюлетені філії «Просвіти» в Калуші» повідомлялося, що збірка на нитку для прапора у Калуському повіті провадиться упродовж другої половини листопада – до кінця грудня 1938 р., тому, хто складе 1 зл. (звичайна нитка), то отримає після закінчення збірки відповідну грамоту, шовкова нитка вартувала 2 зл., срібна – 4 зл., золота – 5 зл. Разом із грамотою за золоту нитку отримував жертводавець ще зразок прапора «Просвіти», за подвійну золоту нитку – 10 зл. і два зразки прапора, за потрійну – 15 зл. і три зразки прапора [11, с. 3]. 23 січня 1939 р. Український народний дім у Судовій Вишні передав «Просвіти» кошти у сумі 50 зл., з них 25 зл. на нитку для прапора, 25 зл. – на книжки [56, арк. 19]. У 1938 р. 30 % від коштів на нитку для прапора становили у цілому суму у розмірі 50 тис. зл., деяким філіям його підвищили до 50 %, з чого дві філії отримували допомогу 90 зл. [23, с. 21–22].

Провадився конкурс на прапор, матеріали якого мали надсилатися до ювілейного комітету не пізніше 31 липня 1937 р. Винагорода за участь у ньому складала 75 зл., за прийнятий проект – 200 зл. [16, арк. 25]. Виготовлення прапора коштувало 1500 зл. [16, арк. 83]. До речі, світлина із прапором «Просвіти» подана у «Лемківському календарі» [57, с. 23]. 16 листопада 1937 р. відбулося засідання так званої «прапорової» комісії «Просвіти» у складі І. Брика, М. Осінчука, О. Кульчицької, М. Драгана, П. Ковжуна із таким порядком денним: розгляд проектів прапора, жетонних відзнак, афіш пропагандистського змісту [16, арк. 55]. Ювілейний комітет звернувся з листом до філій товариства, щоб у повітах створювалися відповідні комітети із такими секціями, як «прапорові», фонду національної культури і конгресові. «Прапорова» секція мала контролювати виплату коштів українськими установами на нитку для прапора [16, арк. 63], секція фонду національної культури

здійснювала контроль за оподаткуванням усіх українських установ і громадян на цей фонд [16, арк. 64], конгресова секція готувала проведення повітового і сільського освітнього конгресів [16, арк. 64]. До програми повітового ювілейного свята входило також відзначення Дня молоді, жінки-громадянки, народного господарства [16, арк. 67–68]. Упродовж ювілейного року всі сільські бібліотеки мали об'єднатися і утворити одну спільну бібліотеку при читальні [16, арк. 23].

Ювілейний комітет у зверненні «До відома філій і читалень!» повідомляв, що «Просвіта» отримала дозвіл від Міністерства внутрішніх справ на прапор і поширення ювілейних відзнак. Видавати відзнаку не членам товариства заборонялося. Також заборонялося виготовляти і використовувати прапорці, провадити відкриті збори на нитку для прапора «Просвіти» [5, с. 15]. До речі, члени «Просвіти», згідно із дозволу Міністерства внутрішніх справ від 23 лютого 1938 р. ч. А. П. 3-100, мали право носити ювілейну відзнаку товариства [58, арк. 33]. Також дозволялося використовувати її одночасно із хоругвою на загальних зборах Головного відділу, носити на головному уборі. Вартість відзнаки мала становити не менше 1 зл. (переклад з польської – примітка автора) [17, арк. 20].

Згідно із прийнятим проектом, прапор «Просвіти» мав розміри 140x125 см, лицевий бік якого обрамлювався блакитно-жовтими зубцями, рожевого кольору із символом «Просвіти»: жінкою, яка сидить з намистом і зіркою над головою, у правій руці вона тримала смолоскип, у лівій – книжку. Біля її ніг зображено три герби: з правого боку – св. Михайло з вогненним мечем, з лівого боку – лев, обернений на захід, посередині – герб «Запоріжжя» – козак із мушкетом. Лівий бік прапора, обрамлений жовтим кольором, блакитного кольору з золотим промінням сонця й книгою. Над сонцем напис «Просвіта» від сонцем: 1868 – 1938 [16, арк. 25].

Деякі осередки товариства також мали свої прапори, оскільки § 46 а статуту передбачав використання власного прапора за умови отримання дозволу влади на його використання [59, с. 23]. Затвердження символіки прапора тісно взаємопов'язане як з ювілеєм товариства у Львові, так і місцевими ювілеями. Так, 24 липня 1937 р. віділ читальні у Львові – Середмістя ухвалив рішення звернутися до філії щодо затвердження з нагоди 40-річного ювілею символіки власного прапора розміром 120x130 см, проект якого виконував С. Гординський. З одного боку на ньому зображено Покров Пресвятої Богородиці, яка своїм омоформом освітлювала «Просвіту» зі Святоуспенською церквою, над нею зверху сяяла зірка і сонце, з іншого боку – проміння від книжки з написом «Сорокаліття», під книжкою – Львів – Середмістя, 1897–1937 і «Учіться, брати мої». Держак прапора закінчувався щитом із відкритою книгою і стрічками з написом «Читальня «Просвіти» – Львів – Середмістя» [60, арк. 129].

Важливе значення для проведення ювілею товариства відігравали жетонові відзнаки. 2 червня 1937 р. ювілейний комітет звернувся до професора А. Краєвського у Львові, щоб він погодився взяти участь у поіменному конкурсі ювілейної жетонної відзнаки для членів «Просвіти». Матеріали потрібно було надіслати до 31 липня 1937 р. За участь у конкурсі передбачалася премія у розмірі 30 зл., а за прийнятий проект – 100 зл. [16, арк. 9]. Усіх ювілейних відзнак було три види, а саме: звичайних (50 тис. шт., ціною 4 гр. за одну штуку), окисдованих (20 тис. шт., ціною по 20 гр. за одну штуку) і емальованих (20 тис. шт., ціною по 30 гр. за одну штуку) видано на суму 12 тис. зл. [16, арк. 83]. Філії отримали ювілейні відзнаки у першій половині січня 1938 р., і з усієї кількості виготовлених 1790,58 зл. отримали на власні потреби [16, арк. 29]. Найдешевші із них для масового поширення коштували по 25 гр. за одну штуку, посріблені – 50 гр., емальовані – 1 зл. [16, арк. 62]. Прибутки із продажу відзнак мали становити 29750 зл. [16, арк. 84]. Для філій вартість відзнак було знижено на 30 % і на 1938 р. вони отримали 21 тис. зл. прибутку з їхньої реалізації [17, арк. 38].

Аналізуючи матеріали архівної справи, знаходимо дані, які свідчать про те, що усіх ювілейних відзнак виготовлено у кількості 140919 на загальну суму 2486453 [16, арк. 29], а не 90 тис. шт. на суму 12 тис. зл., як уже вказувалося. Такі значні розходження у кількості виданих ювілейних відзнак дають підставу стверджувати, що контроль і облік ювілейних відзнак проводився не на належному рівні з певним порушенням обліку затрачених коштів. Згідно із даними касової книги (розпочатої 6 січня 1938 р. і закінченої 26 серпня 1939 р. – примітка автора), на виготовлення емальованих відзнак витрачено 50912 зл., отримано прибутку – 51177 зл., посріблених відзнак витрати склали 43345 зл., прибуток – 43947 зл., на звичайні відзнаки витрачено 45883 зл., прибуток – 53836 зл. [61, арк. 1–91].

Загалом, «Просвіта» видала 2255 маршів для оркестрів, 5793 пісні для хорів, 15 тис. великих ювілейних ілюстрацій, 20 тис. менших ювілейних ілюстрацій для пропаганди боротьби з неписьменністю, 262 тис. наліпок, 25 тис. ювілейних грамот. З них було реалізовано 132673 ювілейних

відзнаки, 1579 маршів для оркестрів, 4302 пісні для хорів, 5358 великих ювілейних ілюстрацій, 15705 менших ювілейних ілюстрацій, 243022 наліпки, 18 тис. ювілейних грамот [23, с. 50].

25 травня 1938 р. директор канцелярії С. Магальяс повідомляв філії, що вони можуть отримувати від фонду національної культури і збору коштів на прапор 30 % [17, арк. 30]. Ситуація із заборгованістю зумовила збільшення надходжень від відсотків на потреби філій. 8 серпня 1939 р. Головний виділ звернувся до філій з тим, що для ліквідації їхньої заборгованості їм призначено 30 % з продажу відзнак, ювілейних наліпок, датків на нитку прапора і 50 % від купівлі книг [58, арк. 34].

Ювілейна наліпка призначалася для декорування вікон у селах і містечках на час ювілейних святкувань [17, арк. 38]. Афіші пропагандистського змісту, так звані «наліпки», роздруковано у кількості 262 тис. шт. загальною вартістю 1750 зл. (ціною 10 гр. за одну штуку – примітка автора) [16, арк. 36]. На 1938 р. реалізовано 110 тис. штук [17, арк. 38]. Також видано ноти дев'яти маршів для оркестрів і дванадцять пісень для хорів вартістю 2809,85 зл., які мали виконуватися на площі перед освяченням прапора «Просвіти» і на усіх повітових і сільських святах [16, арк. 36]. Ноти висилалися лише за готівку, однак при їх замовленні філії отримували на 20 % нижчу вартість [16, арк. 62]. У цілому, видатки на проведення 70-ти річного ювілею «Просвіти» склали 40,48985 зл., заплановані прибутки – 272,11475 зл. [16, арк. 83, 84].

На адресу «Просвіти» з нагоди 70-ти річного ювілею надійшли привітання від закордонних і західноукраїнських організацій, товариств, установ, окремих осіб. 18 травня 1938 р. надіслав привітання центральний виділ «Просвіти» у Буенос-Айресі в особі голови О. Кузьмича [62, арк. 35], 19 травня цього ж року привітала товариство «Руська Бесіда» із Чернівців [63, арк. 42], 26 травня 1938 р. загальні збори філії читальні «Просвіти» у Празі надіслали «... синівські побажання до дальшої праці для добробуту Української Нації» [64, арк. 28]. Гурток «Рідної школи», читальня і «Союз українок» у Баратові Львівського повіту пожертвували 63 зл., читальня у Винниках – 10 зл. [65, арк. 1, 4]. Лікарі М. Панчишин і Р. Осібчук від імені Українського гігієнічного товариства надіслали глибокий поклін та щире побажання «Просвіти» на честь свята [66, арк. 1]. Від усіх українських товариств, установ надійшло 43 привітання, від західноукраїнських – 230 [16, арк. 26].

Зокрема, у листі М. Цегельського, 90 річного священика, найстарішого члена «Просвіти» з Камінки Струмилової, до Головного виділу від 22 квітня 1937 р. зазначалося, «... Щастя Вам Боже – готуйте великий Празник 70-літний нашого славного товариства «Просвіта» – хай усміхнеться весело слава українського народу» [28, с. 6]. Ієромонах К. Шептицький з ігуменату Святоуспенської Лаври студитського чину з Унева у привітанні ювілейному комітету від 12 листопада 1937 р. вказував на тому, що й ми (духовенство – автор) «... будемо старатися по нашим силам слабим принести нашу малу це голку в гіднім відсвяткованню цього всенароднього торжества» [28, с. 7]. Єпископ Д. Няради із Крижева у привітанні, датованому 10 листопада 1937 р., зазначав, що «Зроблю, що буде можливе в Югославії, щоби ювілей «Просвіти» і тут приніс якнайбільше хісна для українського народу – Бажаю і прошу, щоби «Просвіта» все ширила освіту у чисто християнському католицькому дусі» [28, с. 10].

На конференції, що проходила 12 квітня 1938 р., 3. Шахерський, староста м. Долини, заявляв представникам «Просвіти», що товариство готується провести у Львові ювілейний здвиг українських товариств, який на Болахівщині має перетворитися на маніфестацію зорганізованості українського народу. Далі староста зазначив, що це суперечить статутіві, оскільки на збори кожна філія і читальня делегує одного представника, тому, щоб не виникло непорозуміння із владою, яка може припинити діяльність товариства, «... такий здвиг, який дражнив би лишень опінію польської суспільности, є сам по собі недоцільний і протистатутівий ... польська суспільність становить у повіті 20 % і є тим більше дразлива на такі свята, а з нею треба числитися» [15, арк. 37–38]. Голова місцевої філії товариства звернув увагу на той факт, що статут «Просвіти» дозволяв проводити не лише збори, але й організацію імпрез, свят, здвигів, екскурсій і що це має бути не організаційна чи політична маніфестація, а маніфестація культурних здобутків українського народу [15, арк. 38].

10 травня 1938 р. Головний виділ товариства повідомляв філії й читальні, що воєводський уряд у Львові 22 квітня 1938 р. видав розпорядження провести ювілейне свято «Просвіти» лише за умови, що участь у ньому зможуть прийняти тільки представники – по одному від філій і читальень з чотирьох воєводств (Краківського, Львівського, Тернопільського, Станіславського) і делегації центральних управ українських установ. Не дозволив святковий хід вулицями Львова, участі у святі хорів, оркестрів й проведення Конгресу української культури [15, арк. 41]. 22 травня 1937 р. у кафедральному соборі св. Юра у Львові мало відбутися посвячення прапора «Просвіти» митрополитом А. Шептицьким у присутності лише представників центральних українських товариств, установ і інституцій [15, арк. 42].

Президія профспілкової організації просвітянських працівників СУПРУГА вважала, що проведення ювілейного здвигу у Львові 22–23 травня 1938 р. не дасть можливості його підготувати й провести, оскільки оркестри і хори мали недостатньо часу для підготовки до виступів [67, арк. 1].

Зважаючи на рішення воєводства, «Просвіта» припинила підготовку масового прибуття членів товариства до Львова на 22 травня 1938 р. Натомість закликала філії і читальні перенести заплановані святкування на місцевий рівень згідно із наміченою програмою, що обговорювалася на окружних повітових нарадах філій і читалень, де наголошувалося власне й на тому, що влада не проводить жодних обмежень [16, арк. 22]. 23–24 вересня 1938 р. у Львові проходив з'їзд голів філій і інструкторів з питань обговорення внутрішньо-організаційних справ, які стосувалися обов'язків і завдань освітніх працівників, проведення ювілейних свят, перетворення філій у самоокупні повітові осередки [17, арк. 67].

А. Качор зазначав, що польська влада заборонила саму підготовку до ювілею [13, с. 25]. Справді, влада на місцях забороняла проведення святкування ювілею товариства. 16 травня 1938 р. ювілейний повітовий комітет у Самборі в особі голови І. Кобура звернувся через повітове староство до воєводського уряду в Львові у зв'язку з опротестуванням рішення повітового староства у Самборі від 5 травня 1938 р. до Ч: Поль[6]127|38, згідно із яким відмовлено проводити свято під назвою «День молоді» 15 або 29 травня 1938 р. у Самборі на площі товариства «Сокіл» з нагоди 70-ти річного ювілею. Свою відмову староство обґрунтовувало тим, що участь у святі інших організацій виходить за рамки статуту товариства [68, арк. 1].

Колегія «мужів довір'я» (у тих повітах, де не діяли філії товариства, Головний виділ призначав колегії «мужів довір'я» – примітка автора) опротестувала рішення повітового староства у Самборі до ч. Поль. 97/стов./1/17/37 через суддю І. Кобура щодо подальшої заборони діяльності згаданої колегії. Влада обґрунтовувала своє рішення тим, що колегія опротестовує рішення староства [68, арк. 2, 2 зв.].

Окрім того, ця колегія «мужів довір'я» внесла протест й проти рішення Головного виділу «Просвіти». Оскільки згідно із рішенням Головного виділу, уповноваженим на Самбірський повіт був В. Пришляк (рішення від 2 листопада 1937, ч. 6246/37 – примітка автора), однак колегія «мужів довір'я» протестувала проти такого рішення Головного виділу, тому що В. Пришляк не був і не є урядником колегії, а тільки представником Головного виділу [68, арк. 4 зв.].

У дев'яти читальнях Тернопільського воєводства влада заборонила проведення імпрез [55, арк. 22, 22 зв.]. Повітове староство у Надвірній заборонило проводити 7 липня 1936 р. окружне просвітянське свято у Манячій [69, с. 8]. Збаразьке староство заборонило читальні у Токах організувати свято «Просвіти» [70, с. 7].

У цілому, в більшості місцевостей святкування все ж таки відбулися. Голова «Просвіти» І. Брик святкував 70-річний ювілей «Просвіти» у Золотому Потоці, виступаючи на урочинах, він зазначав, що «... радію тим святом, бо то вислід невсипущої праці вас усіх, радію з того, що бачу ваші розпромінені, осяяні радістю лица, бо вони є доказом ваших устремлінь до осягнення нашої остаточної мети – відбудови нашої державности» [71, с. 264]. На Жовківщині у святкуваннях взяло участь 52 читальні і понад 15 тис. свідомих громадян. Як писав «Новий час», що «... святкування поглибили національну свідомість у Жовківщині та заохотили всіх працювати ще краще на народній просвітянській ниві для добра загалу. Ці святкування свідчать також про зразкову працю Філії в Жовкві» [72, с. 7].

Згідно зі звітом О. Калиняка, голови читальні «Просвіти» у Сороцьку від 3 липня 1938 р., ювілейний комітет побудував біля читальні брами, одну із написом «Просвіта», рік заснування і 1938, й біля церкви дві брами з написом «Хай живе «Просвіта», також на святі було розпродано 225 наліпок. У зв'язку із святкуванням ювілею привітання до Головного виділу надійшли від читальні, гуртка «Рідної школи» і «Сільського господаря» із Сороцького [55, арк. 1, 2].

Як свідчать дані звіту філії у Мостиську від 17 вересня 1938 р., у районі нараховувалася 41 читальня, і влада не ліквідувала жодної читальні, лише припинила працю читальня у Острозі за бездіяльність, хоча вона й вона у подальшому відновила діяльність. На святі, організовано у 30 читальнях, розпродано 1400 наліпок, 283 ювілейних відзнак [55, арк. 5–6, 8]. У районі філії у Підгайцях відбулося 14 свят на 75 читалень, ювілейних відзнак продано на суму 660 зл., грамот – 230 зл., календарів – 672 зл., наліпок – 750 зл., всього на суму 2312 зл. Взагалі проведено у 1938 463 різноманітних імпрези [55, арк. 11, 11 зв.]. Філія у Перемишлі у звіті від 19 вересня 1938 повідомляла, що на 109 читалень розпродано однозолотих відзнак на суму 1543 зл., 50 сотикових – 644, 25 сотикових – 729, разом 2916 штук, наліпок на вікна – 3750, ювілейних грамот – 110, грамот-образів – 70 [55, арк. 12].

Філія у Ліську свят не організувала, тому що проведення одного свята староство у Балигороді заборонило. Незважаючи на це, було продано 166 відзнак по 1 зл., 61 по – 0,50 сот., 10 штук по – 0,25 сот, 5 образів, жодної наліпки [55, арк. 16]. Згідно із даними філії у Перемишлянах ювілейних відзнак продано на суму 1114,25 зл. в основному по 1 зл., грамот 110, образів – 28, наліпок – 1200, загальна сума зібраних коштів 289 зл., з того 21 зл. ще не вислано до Головного віділу. Всього проведено від 1 січня до 25 вересня 1938 р. 40 читалень провели 169 різних імпрез [55, арк. 17–21]. 15 читалень, підпорядкованих філії у Копичинцях провели ювілейне свято, продали 193 відзнаки по 1 зл. 193 зл., 255 – по 0,50 сот. (127,50 зл.), 573 – по 0,25 сот. (143,15 зл.) Усього на суму 1021 на суму 463,65 зл., грамот на суму 559,81 зл., 81 образів для установ і товариств, які заплатили 15 зл., 350 наліпок на суму 25 зл. 38 читалень дали 40 вистав, 21 концерт, 40 забав, 11просфор [55, арк. 22, 22зв., 24–25]. У окрузі філії в Отинії лише одна читальня у Молодиківі провела ювілейне свято, в усіх інших влада не дала дозволу. Відзнаки продано на 300 зл., наліпок мало, бо не було свят 100 штук [55, арк. 23]. 25 січня 1939 р. філія у Богородчанах повідомила Головний віділ, що дозвіл на проведення ювілейного свята, запланованого на 22 грудня 1938 р., отримала лише 24 грудня поточного року [73, арк. 10].

Читальня у Солоному Заліщицького повіту скерувала на адресу Головного віділу товариства «Просвіта» від 26 грудня 1938 р. за підписом читальні, кооперативи «Праця», гуртка «Сільського господаря», «Лугу», церкви пропам'ятну грамоту, в якій подано загальні дані про розвиток і стан читальні, кооперативи, гуртків тощо. Зокрема, читальня нараховувала 286 членів, у місцевості проживало 766 українців, членами читальні було 118 чоловіків, 124 жінки, неповнолітніх 14 – 18 років 24 хлопці і 23 дівчини. У місцевості було 125 неписьменних українців, до 30 років 25 осіб, старше 100 осіб [55, арк. 33–38]. У звіті з ювілейного свята читальні у Блюдниках зазначено, що наліпок продано 320 на 32 зл., відзнак 30 – по 1 зл. (30 зл.), 20 – по 0,50 зл. (10 зл.), 75 – по 0,25 зл. (17,50 зл.), разом 89,50 зл. збірка на «Просвіту» становила 192,70 зл. від читальні, гуртка «Рідної школи», кооперативи [55, арк. 44].

У комюніке ювілейного комітету товариства з приводу відзначення 70-річного ювілею «Просвіти» наголошувалося на тому, що здвиг у Львові не відбувся, а посвячення прапора відбулося у рамках святкової служби у храмі св. Юра 22 травня 1938 р. митрополитом А. Шептицьким у митрополичій каплиці у присутності найстаршого просвітника, учасника перших загальних зборів від 8 грудня 1868 р. М. Цегельського, найстарших сеньйорів-діячів, Головного віділу, робочого і ювілейного комітетів, делегатів установ. Однак ця обставина не повинна порушити велич ювілею, тому що «... мільйони були при тому посвяченні серцем і духом прियाвні і ті мільйони, весь народ український, вшанують Ювілей і виявлять свою вірність прапором «Просвіти» тим більш сердечно і величаво на місцях, окремими святкуваннями» й «... обмеження великого свята до рамок традиційного богослужіння на подвір'ї храму св. Юра і до увінчання прапора представниками централь – до чогось нас зобов'язують. Нас, як свідома націю. До чого саме?» [26, арк. 5–7, 9].

А. Шептицький наголошував на тому, що велике й радісне «... торжество 70-літнього Ювілею «Просвіти» обходимо серед таких обставин усенародних терпінь, що стає неможливим виявити те, що кожний відчуває, кожний розуміє, над чим кожний терпить. Ювілей «Просвіти», що є торжеством цілого народу та лучить серця всіх, зібрав сьогодні тільки представників наших інституцій у чотирьох мурах цієї малої каплиці. «Просвіта» у хвилинах радості і смутку горнеться до Церкви, в ній шукає помочі та тим дає самотності сильну запоруку кращої майбутності. Принятий у новіших часах звичай – мовчанням примінений до сьогоднішньої радісної хвилини в промовчуванні всього, що нам так важко на серці лежить, нехай буде символом нашого положення – сігнумтемпоріс!» (Signumtemporis – знак часу) [74, с. 55].

Отже, метою відзначення ювілеїв «Просвіти» була активізація освітньої праці товариства з залученням якомога більшої кількості членів. Власне проведення святкувань у міжвоєнний період вимагало значних зусиль, коштів, тому для його відзначення було створено ювілейні комітети, об'єднано зусилля не лише «Просвіти», але й інших українських інституцій, що сприяло не тільки координації дій, але й виробленню спільного плану святкування ювілею, який носив всенародний характер. Програми ювілейних святкувань своїм впливом охопили закордонні і західноукраїнські інституції, установи, товариства. Прапор «Просвіти», ювілейні жетони відзнаки, наліпки, афіші пропагандистського змісту, марші, пісні свідчили про зростання авторитету товариства, його підтримку українством.

Однак спільні й об'єднані дії «Просвіти» й інших західноукраїнських товариств викликали занепокоєння польської влади, яка нехтуючи конституційними нормами, незважаючи на статут

товариства, заборонила провадити ювілейні святкування у Львові, тому, що ювілейні заходи будуть сприяти організованості українського просвітнього руху. Такі дії влади дають підставу стверджувати, що «Просвіта» за 70 років своєї подвижницької діяльності перетворилася в інституцію, яка довела свою життєздатність, сприяючи формуванню національної самосвідомості українства.

Джерела та література

1. На порозі сімдесятиліття «Просвіти» // Життя і знання. Ілюстрований науковий журнал-місячник. Рік X. 1937. Грудень. Ч. 12. С. 337.
2. Перський С. Ювілей «Просвіти» (думки з нагоди 70-ліття існування «Матері українських товариств»). Відбитка з альманаху «Нового часу» на рік 1938. Львів: накладом видавництва «Українська преса», 1938. 15 с.
3. Просвіта. Місячник освіти – культури – виховання. Християнська Україна. 988 – 1938. Матеріали до ювілейних святкувань. Рік III. Ч. 10–12. Львів, жовтень-грудень 1938. С. 195–232.
4. Так почалося велике діло... Як повстав Ювілейний Комітет для святкування 70-літнього Ювілею Просвіти // Під прапором Просвіти! Бюлетен Ділового Комітету 70-ліття Просвіти. Безплатний додаток до «Просвіти». Ч. 7–12 1937. Львів: Накладом Т-ва «Просвіта» у Львові, 1 березня 1938. С. 4–5.
5. Наша кооперація – в 70-ліття Матері-Просвіти // Під прапором Просвіти! Бюлетен Ділового комітету 70-ліття Просвіти. Безплатний додаток до «Просвіти». Ч. 1–2. 1938. Львів: Накладом Т-ва «Просвіта» у Львові, 15 квітня 1938. С. 2–3, 9–12, 15.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі –ЦДАІ України). Ф. 348. Оп. 1. Спр. 323. Арк. 1,
7. Праця читалень у ювілейному році // Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші. На правах рукопису. Р. III. Ч. III V. Калуш, березень-квітень-травень 1938. С. 1.
8. До читалень «Просвіти»! // Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші. На правах рукопису. Р. II. Ч. VIII–IX. Калуш, серпень-вересень 1937. С. 1.
9. Підготовка Дня українки-громадянки // Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. День українки-громадянки. Тексти до програми. Рік III. Львів, березень-квітень 1938. Ч. 3–4. С. 53–55.
10. Підготовка Дня української молоді // Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. День української молоді. Тексти до програми. Рік III. Львів, січень-лютий 1938. Ч. 1–2 (22–23). С. 8–9.
11. Збірка на нитку для прапора «Просвіти» // Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші. На правах рукопису. Р. 1938. Ч. VI–IX. Калуш, червень-листопад 1938. С. 3.
12. Жовківщина «Просвіти» // Новий час. Ілюстрований популярний часопис. Ч. 239 (4439). Рік XVI. Львів, четвер, 27. жовтня 1938. С. 7.
13. Качор А. Роля «Просвіти» в економічному розвитку Західної України. Українська Вільна Академія наук. Серія: Літопис УВАН. Ч. 18. Вінніпег: Накладом Товариства «Просвіта» в Порт Артурі, 1960. 31 с.
14. Гринів О. «Просвіта»: історія і сучасність // Літопис Червоної Калини. Історико-краєзнавчий часопис. Ч. 6. 1991. С. 53.
15. ЦДАІ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 1, 3, 6, 13, 16, 24, 34, 35, 37–38, 40, 41, 42, 44, 45, 53 67.
16. Там само. Спр. 35. Арк. 3, 9–10, 18–19, 22–27, 29, 32, 36, 47–51, 55, 62–64, 67–68, 81, 83–84.
17. Там само. Спр. 214. Арк. 20, 30, 38, 67,
18. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль: «Воля», 2005. 946 с.
19. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Східній Галичині (1868–1939): історіографія та джерельна база дослідження // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Серія: Історія. Випуск 10. Тернопіль, 2000. С. 287–292.
20. Зуляк І. Посилення антиукраїнської політики польської влади на західноукраїнських землях (1919–1939) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2002. Вип. 5. С. 119–121.
21. Зуляк І. Переслідування польською владою просвітнього руху у міжвоєнний період // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Тернопіль, 2003. Вип. I. С. 133–141.
22. Зуляк І. Відзначення ювілеїв «Просвіти» у міжвоєнний період // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових статей. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 229–230. Чернівці: Рута, 2004. С. 52–58.
23. Товариство «Просвіта» в рр. 1936–1938. Звідомлення з діяльності від 1. січня 1936 р. по 31. грудня 1938 р. XLXI. Загальні збори «Просвіти» 8 червня 1939. Львів, 1939. С. 21–22, 48–50.
24. Вистава української книжки у Белзі // Просвіта. Місячник освіти – виховання – культури. Рік II. Львів, 1937. Ч. 3–6 (12–15). С. 105–106.
25. ЦДАІ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 6408. Арк. 1,
26. Там само. Спр. 216. Арк. 5–7, 9, 14,

27. Дорошенко В. «Просвіта» її заснування й праця. Короткий історичний нарис з додатком про «Просвіти» в інших країнах. Філадельфія: Па., ЗДА, видання: «Молода Просвіта» ім. Митр. А. Шептицького, 1959. 102 с.: іл.
28. Так почалося велике діло...Як повстав Ювілейний Комітет для святкування 70-літнього Ювілею Просвіти // Під прапором Просвіти! Бюлетен Ділового Комітету 70-ліття Просвіти. Безплатний додаток до «Просвіти». Ч. 7–12 1937. Львів: Накладом Т-ва «Просвіта» у Львові, 1 березня 1938. С. 4–10, 12–14.
29. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 6434. Арк. 37,
30. Там само. Спр. 165. Арк. 1–4, 12,
31. Там само. Спр. 173. Арк. 10, 11,
32. Мета. Тижневик. Рік V. Львів, неділя 24. березня 1935. Ч. 12 (206). С. 7.
33. Просвіта. Місячник освіти – культури – виховання. Христиїняська Україна. 988–1938. Матеріяли до ювілейних святкувань. Рік III. Ч. 10–12. Львів, жовтень-грудень 1938. С. 195–232.
34. Папа про українців // Народна справа. Український тижневий часопис. Ч. 23 (556). Рік Ч. XII. Львів, неділя 4 травня 1939. С. 1.
35. Гайда Ю. І. Турківщина: природа і люди. Монографічний опис. Ужгород: Патент, 1998. 391 с.
36. Турчанськахроніка. Бойківська верховина «Просвіти» // Наш прапор. Ілюстрований дводенник. Рік XVI. Ч. 222. Львів, 7 жовтня 1938. С. 7.
37. Незвичайне свято Бойківщини // Наш прапор. Ілюстрований дводенник. Рік XVI. Ч. 241. Львів, 4 листопада 1938. С. 2–3.
38. Верига В. 950-ліття хрещення Руси-України // Коломия і Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Том 46. Філадельфія: Видання Комітету Коломийян, 1988. С. 419–422.
39. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 42.
40. Там само. Спр. 122. Арк. 3, 6, 7
41. Там само. Спр. 36. Арк. 1, 3, 12.
42. Просвѣта. РедакторъПетъръМутафчиевъ. Година IV. София, 1938–1939. 1296 с.
43. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 6423. Арк. 31,
44. Там само. Спр. 423. Арк. 1, 353.
45. Народний Ілюстрований календар «Просвіти» на звичайний рік 1938. Річник 58. Львів, 1937. С. 49.
46. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 1.
47. Там само. Спр. 216. Арк. 1, 12, 13,
48. 70-літній ювілей «Просвіти» (за об'їзником Головного Товариства) // Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші. На правах рукопису. Р. II. Ч. X. Калуш, жовтень-листопад-грудень 1937. С. 3–4.
49. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 1–2,
50. Там само. Спр. 141 а. Арк. 1–7, 29–33, 45–46,
51. Там само. Спр. 481. Арк. 50.
52. Там само. Спр. 822. Арк. 50, 51.
53. Там само. Спр. 217. Арк. 1.
54. Там само. Спр. 214. Арк. 38.
55. Там само. Спр. 812. Арк. 1–3, 5–6, 8, 11, 11 зв., 16, 17–21, 22, 22 зв., 23–25, 33–38, 44.
56. Там само. Спр. 575. Арк. 19
57. Матір українського національного життя: у сторіччя «Просвіти» // Лемківський календар на божий 1968 рік. ЗредагувавЮліян Бескид. 4 з черги видання. Торонто-Н. Дж.: Видання Організації Оборони Лемківщини, 1968. С. 23.
58. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 220. Арк. 33, 34.
59. Статут Товариства «Просвіта» ухвалений надзвичайними зборами у Львові, 5. марта 1924 р. Принятий до відома рескриптом львівського Воевідства з дня 2. марта 1924 р. ч. 4883/24/І/3. Львів, 1924. 30 с.
60. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 3654. Арк. 129.
61. Там само. Спр. 6448. Арк. 1–91 .
62. Там само. Спр. 39. Арк. 35.
63. Там само. Спр. 40. Арк. 42.
64. Там само. Спр. 46. Арк. 28.
65. Там само. Спр. 37. Арк. 1, 4.
66. Там само. Спр. 44. Арк. 1.
67. Там само. Спр. 49. Арк. 1.
68. Там само. Спр. 4906. Арк. 1, 2, 2 зв., 4 зв.
69. Коротка просвітянська статистика Солотвинщини // З просвітянського фронту на Підгір'ю й Гуцульщині (Одноднівка). Солотвина, в липні 1936. С. 8.
70. Припинили діяльність читалень «Просвіти» // Неділя. Ілюстрований національний тижневик. Рік XI. Львів, 25 вересня 1938. Ч. 37 (507). С. 7.

71. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник. Наукове Товариство ім. Шевченка. Український Архів. Том XXVII. НьюЙорк-Лондон-Париж-Сідней-Торонто: 3 друкарні Української Видавничої Спільки в Лондоні, 1972. С. 264.
72. Жовківщина «Просвіті» // Новий час. Ілюстрований популярний часопис. Ч. 239 (4439). Рік XVI. Львів, 27 жовтня 1938. С. 7.
73. ЦДІАЛ України. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 1177. Арк. 10.
74. Народний Ілюстрований Календар Товариства «Просвіті» на звичайний 1939. Річник 59. Львів: Накладом Товариства «Просвіта» у Львові, 1938. С. 55.

УДК 94(477.85)«185/191»:016.2

Олександр Добржанський

«Руська бесіда» - провідне українське просвітнє товариство на Буковині другої половини XIX – початку XX ст.

У статті проаналізовано діяльність «Руської бесіди» на Буковині в австрійський період. Доведено, що просвітянські ідеї на Буковині наприкінці XIX – на початку XX століття набувають усе зростаючої популярності, що проявилось у збільшенні членів організації. «Руська бесіда» стала провідною національною організацією Буковини, яка розгорнула активну діяльність та згуртувала навколо себе інтелігенцію, носіїв української національної ідеї, послідовно відстоювала свої політичні права і була готова до того, щоб у майбутньому об'єднатися з рештою українських земель у єдиній соборній незалежній Українській державі.

Ключові слова: Буковина, «Руська бесіда», товариство «Просвіта», національна ідея, народовці, москвофіли, австрійський період, статут товариства.

Dobrzhansky O.V. "Russian Dialogue" is the leading Ukrainian educational society in Bukovina in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries.

The article analyzes the activities of the "Russkoy conversation" in Bukovina during the Austrian period. It is proved that the Enlightenment ideas in Bukovina in the late nineteenth and early twentieth centuries were gaining in popularity, which was manifested in the increase of members of the organization. "Russian Dialogue" became the leading national organization of Bukovina, which deployed active activities and rallied around the intelligentsia, carrying the Ukrainian national idea, consistently defended its political rights and was ready to unite with the rest of the Ukrainian lands in the future in a single independent independent assembly The Ukrainian state.

Key words: Bukovina, "Ruska vaida", society "Prosvita", national idea, narodovtsi, Muscophiles, the Austrian period, the charter of the society.

Друга половина XIX – початок XX ст. позначилися на Буковині швидким розвитком українського національного руху. За декілька десятиліть місцеві українці перетворилися з малосвідомої етнічної маси в добре організовану і згуртовану національну групу, яка усвідомлювала свої потреби, послідовно відстоювала свої політичні права і була готова до того, щоб у майбутньому об'єднатися з рештою українських земель у єдиній соборній незалежній Українській державі. Чи не найголовнішу роль у такому швидкому і значущому перетворенні відіграла діяльність культурно-просвітнього товариства «Руська бесіда», яке було на Буковині аналогією галицької «Просвіти».

«Руська бесіда» була заснована менш ніж через два місяці після утворення львівської «Просвіти», 14 (26 січня) 1859 р. Причинами утворення першого громадського об'єднання українців Буковини стало перш за все те, що на цей час у краї вже була значна кількість свідомих людей, які вболівали за те, щоб українці стали освіченими, згуртованими і мали рівні права з іншими народами. По-друге, значним був вплив Галичини, де українці значно раніше почали боротися за свої права. По-третє, певний поштовх до утворення товариства, особливо українським священикам, зробив єпископ Євген Гакман, який у цей час боровся зі спробами створити окрему румунську православну митрополію в Австрії, відстоював ідею, що буковинська православна єпархія складається з румунів і русинів, які повинні мати однакові права і в церкві, і в суспільному житті. Ідея єпископа полягала в тому, щоб на протигагу румунському просвітньому товариству на Буковині, яке було засноване в 1862 р., створити українське просвітнє товариство і таким чином добитися певного паритету.

На установчі збори «Руської бесіди» зібралося понад двісті представників з усіх куточків Буковини. Вони затвердили статут новоствореної організації та обрали її керівництво. Першим головою «Руської бесіди» став священик Василь Продан. Членами виділу (виконавчого комітету) були